

O'ZBEK TILSHUNOSLIGIDA OMONIMLAR

Shodmonov Muhammadsodiq

Alfraganus universiteti 2-bosqich talabasi

Anotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek tilida omonimlar hodisasi, ularning ma'no va shakl jihatidan farqlanishi, shuningdek, to'liq va noto'liq omonimlarning til tizimidagi o'rni yoritiladi. Omonimlarning badiiy adabiyotda qo'llanishi, xususan, tajnis va tuyuq kabi she'riy janrlarda ahamiyati tahlil qilinadi. Misollar yordamida omonimlarning turli so'z turkumlari doirasida qo'llanishi ko'rsatilib, omofon, omoforma va omograflarning xususiyatlari izohlanadi.

Kalit so'zlar: omonim, to'liq omonim, noto'liq omonim, omofon, omoforma, omograf, tajnis, shakldosh so'zlar

Annotation: This article examines the phenomenon of homonyms in the Uzbek language, focusing on their semantic and formal distinctions, as well as the functions of complete and partial homonyms within the linguistic system. Particular attention is given to the use of homonyms in literary works, especially their role in poetic genres such as tajnis and tuyuq. Drawing on illustrative examples, the study demonstrates how homonyms operate across different parts of speech and provides an explanation of the defining characteristics of homophones, homoforms, and homographs.

Keywords: homonym, complete homonym, partial homonym, homophone, homoform, homograph, tajnis (paronomasia), homonymous words.

Kirish. Til boyligi - har bir millatning ma'naviy xazinasidir. So'zlar esa bu xazinaning eng muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Har bir so'z o'zida ma'lum bir ma'no va mazmun kasb etadi. Ba'zan shunday holatlar ham mavjudki aytilishi va yozilishi ya'ni shaklan ayni bo'lgan so'z gap tarkibida o'rniga qarab turli ma'nolarda keladi, bu hodisa tilshunoslikda omonim deb nomlanadi.

Omonim (yunoncha homos – “bir xil”, onymo – “ism, nom”) degani shaklan bir xil, ammo ma'nosi har xil bo'lgan so'zlarni bildiradi.¹²

Shaklan bir xil, mazmunan esa turlichalik nutqiy bosqichga xos bo'lib, lisoniy birliklarda omonimlik yo'q. Nutqda ba'zan so'zlarning shakli ham, talaffuzi ham shakldosh bo'lib qoladi va uning ma'nosi kontekstda oydinlashadi. Chunonchi, Topgan gul keltirar, topmagan bir bog' piyoz. Yaxshidan bog' qoladi, yomondan dog'.¹³

¹² Asqarova M. Tilshunoslikka kirish

¹³ Sayfullayeva R. R., Abuzalova M.Q., Mamadaliyeva N.S., YUldasheva D.N. Tilshunoslikka kirish

Omonimlar har bir soʻz turkumiga ham turli soʻz turkumiga ham mansub boʻlishi mumkin. Omonimlar ham tilde azaldan mavjud ayrim soʻzlarning oʻxshashligidan baʼzan boshqa tillardan oʻzlashgan soʻzlar hisobidan paydo boʻlishi mumkin.¹⁴

chang (ot; musiqa asbobi) – chang (ot; toʻzon), kuya (ot; qazonning qorasi) - kuya (ot; hashorot), yozmoq (feʼl; qalam bilan yozmoq) - yozmoq (feʼl; dasturxonni yozmoq) – yozmoq (feʼl; qanotini yozmoq); tut (ot; daraxt turi) - tut (buyruq maylidagi feʼl), chaqmoq (ot; tabiat hodisasi) - chaqmoq (feʼl; danakni chaqmoq), til (ot; tana aʼzosi) - til (buyruq maylidagi feʼl) tik (ot; kanopdan toʻqilgan qalin matoning nomi) - tik (feʼl; koʻylakning chokini tikmoq) - tik (ravish; Betiga tik aytmoq), pir (ot; tasavvufda ustoz maʼnosida) - pir (sifat; eski, soʻnik) - pir (taqlidiy soʻz; kichik qush uchganda qanoti chiqaradigan tovush), lang (ot; qorin kasalligi) - lang (sifat; choʻloq, oqsoq) - lang (ravish; Darvoza lang ochiq edi.).

Bir soʻz turkumiga tegishli boʻlgan omonimlar grammatik jihatdan shakllanganda ham omonimligini saqlaydi. Shakldosh soʻzlar soʻz oʻyiniga asoslangan badiiy sanʼat (tajnis, jinos)da muhim vosita vazifasini bajaradi. Oʻzbek adabiyotida shakldosh soʻzlarga asoslanib yaratiladigan sheʼr turi tuyuqdir¹⁵. Chunonchi,

Qaddimni firoq mehnati yo qildi

Koʻnglimni gʻam-u anduh oʻtiga yoqildi

Holimni sabogʻa aytib erdim, ey gul,

Bilmam sanga sharh qilmadi yo qildi.

(Zahiriddin Muhammad Bobur)

Boburning yuqorida tuyugʻida keltirilgan yo qildi omonim soʻzi har oʻrinda ayni shaklda kelayotgan boʻlsada turli turli maʼnolarni ifodalab kelmoqda:

1-misradagi yo qildi soʻzi yoy, yaʼni kamonga oʻxshatib qoʻydi, yaʼni qaddini firoq mehnati misliki yoyga oʻxshatib qoʻganligini ifodalamoqda. Bu misradagi omonim soʻz ot soʻz turkumi yordamida hosil qilingan.

2-misradagi yoqildi soʻzi yonmoq, yonishni ifodalamoqda. Yaʼni koʻnglim gʻam anduh oʻtiga yonmoda demoqda.va omonim soʻz feʼl soʻz turkumidagi soʻz ekanligi oydinlashti

4-misradagi yo qildi soʻzi majhullikni ifodalamoqda, holini sabogʻa aytgan edi senga yetkazdimi yoki yetkazmadimi majhul boʻlib feʼl soʻz turkumidagi soʻzni ifodalamoqda

Bir xil soʻz turkuni doirasida omonimik uya tashkil etuvchi, yozilishi va talaffuzi aynan bir xil boʻlgan soʻzlar toʻliq yoki Mutlaq omonimlar deyiladi:

chang (ot; musiqa asbobi) - chang (ot; toʻzon),

Faqat ayrim shakllardagina mos keladigan, boshqa-boshqa soʻz turkumlariga mansub soʻzlar notoʻliq omonimlar deyiladi:

¹⁴ I. Yoʻldoshev, Oʻ. Sharipova Tilshunoslik asoslari

¹⁵ Sayfullayeva R. R., Abuzalova M.Q., Mamadaliyeva N.S., Yuldasheva D.N. Tilshunoslikka kirish

Qo'y (hayvon) – ot so'z turkumida - qo'y (fe'ning buyruq shakli) Fe'l so'z turkumidagi so'zdir¹⁶

Omonimlar har bir tilda uchraydi. Omonim so'zlar kontekstda yaqqol ajralib turadi. Masalan, quritib qo'yilgan o'tga o't ketmasin» deganimizda har ikkala o't»ning ma'nosini ajratib olish qiyin emas.

Omonimlar yozilish va grammatik shakliga ko'ra uch xil bo'ladi:

1. Omofonlar talaffuz etilishi bir xil, lekin tovushlar tarkibidagi ba'zi fonemalar farqli bo'ladi. Masalan, o'zbek tilida yetti (son) - yetdi (fe'l); bod-bot, bob-bop, mard - mart, rus tilida naod (meva) - naom (sol) kabi.

2. Omoformalar turli so'z turkumlarining ayrim grammatik shakllarida ro'y beradi. Bu hodisa odatda turli turkumga oid so'zlar o'rtasida sodir bo'ladi. Masalan, olma (ot) olma (fe'l), yor (ot)-yor (fe'l) va boshqalar.

Omoformalar boshqa grammatik shakllarda o'zaro omonimlik xususiyatini yo'qotadi. Masalan, Yorim dushman safini yorib o'tdi. Bu misolda yorim - yorib so'zlari grammatik shakllarini olgach, o'zaro omonimlik xususiyatini yo'qotgan.

3. Omograflar

yo'zilishi bir xil, talaffuzi farqli bo'lgan so'zlardir. Masalan, tok (uzum) tok (elektr quvvati) kabi.¹⁷

Xulosa. O'zbek tilida omonimlar hodisasi tilning leksik boyligini kengaytiruvchi va ifoda imkoniyatlarini yanada kuchaytiruvchi muhim vosita sifatida namoyon bo'ladi. Ularning to'liq va noto'liq turlari, shuningdek, omofon, omoforma va omograflar orqali ko'rinishlari til tizimining murakkab va serqirra xususiyatlarini yoritib beradi. Omonimlarning badiiy adabiyotda, ayniqsa, tajnis va tuyuq kabi janrlarda keng qo'llanishi esa ularning estetik va badiiy qiymatini yanada oshiradi. Shunday qilib, omonimlar nafaqat tilshunoslik nazariyasida, balki amaliy nutqda ham muhim o'rin tutadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Asqarova M. Tilshunoslikka kirish. _ Toshkent: Fan, 2005
2. Sayfullayeva R. R., Abuzalova M.Q., Mamadaliyeva N.S., YUldasheva D.N. Tilshunoslikka kirish -Buxoro : Durdona nashriyoti, 2021
3. I. Yo'ldoshev, O'. Sharipova Tilshunoslik asoslari Toshkent: Iqtisod – Moliya, 2007
4. Uzpedia.uz Omonimlar (<https://uzpedia.uz>)

¹⁶ Uzpedia.uz Omonimlar

¹⁷ I. Yo'ldoshev, O'. Sharipova Tilshunoslik asoslari